

380. Natuurwandeling senioren Natuurgroep Gestel op 8 november 2023.

Inleiding

De senioren natuur-wandelgroep verzamelde zich op woensdag 8 november op het parkeerterrein van sporthal 'Theereheide' in Sint-Michielsgestel voor de maandelijkse wandeling.

Eenentachtig deelnemers wisten de weg naar de sporthal te vinden. Vooraf was aangegeven dat de wandeling door Landgoed Zegenwerp en het Gemeentebos zou gaan.



Kom je in het Gemeentebos of Landgoed Zegenwerp, dan stuit je meerdere keren op het golfterrein van *Golfclub De Dommel*.

Het was goed wandelweer. De Natuurgoden waren ons welgezind. Pas in de late middag zou het geen regenen. De grote groep werd gesplitst in drie groepen. Verslaglegger liep mee met de groep onder leiding van gids Gijs Sterks, Gijs d'n Eerste, omdat we twee gidsen hebben die Gijs heten; daarom ook een Gijs den Tweede.

Maar eerst even naar **de naam Sint-Michielsgestel:**

De naam Sint-Michielsgestel bestaat uit twee delen, waarvan het tweede deel ook uit twee delen bestaat; 'Michiel' en 'gestel'. Sint-Michiel is de patroonheilige van de kerk. Dat moge duidelijk zijn.

'Gestel' zelf, spreek uit 'Gèstul', is ook samengesteld uit twee delen; 'gest' en 'el'. 'Gest' slaat op 'geest' dat (hoger gelegen) zandgrond betekent. Waarschijnlijk hebt u wel eens gehoord dat bloembollen gekweekt worden op geestgronden in het duin gebied. 'Geestgrond' is duinzand vermengd met klei en is een verouderde aanduiding voor 'cultuurgrond'.

'el' van gest-el, of le, lo of lauha, betekent 'bos'.

Kortom: De heilige Sint-Michiel en zijn inwoners wonen op zandgrond omgeven door bos. Lijkt best aannemelijk.

Verslaglegger heeft dit niet uit zijn duim gezogen, maar ben ik ergens leesbaar tegengekomen. Daar komt nog bij dat: 'Gestel' of 'Van Ghestel' een oud Noord-Brabants, Nederlandse familie is. Het geslacht en achternaam vindt zijn oorsprong tussen de 11^e en 12^e eeuw.

Het Gemeentebos in Sint-Michielsgestel

Het Gemeentebos ligt in het buitengebied van Theereheide en begrensd wordt door het Wilhelminapark (zuidwest), Landgoed Zegenwerp (oost), Landgoed Zegenrode (zuid) en noordelijk van het bos bevindt zich der kom van Sint-Michielsgestel.

In dit Gemeentebos liggen twee naamloze vennen. In die vennen kunnen we Waterdrieblad, Snavelzegge, drijftillen, Gagelstruweel en Veenpluis tegen komen. Het zijn planten of struiken die in of bij vennen thuishoren. De fauna wordt hier vertegenwoordigd door de Keizerlibel en de Kleine watersalamander.

In het naslagwerk, het boekje *Brugman vertelt*, kunt u op pagina 24, meer lezen over het Gemeentebos.

Dit geldt ook voor **Landgoed Zegenwerp**. Op de pagina's 55 e.v. kunt u meer lezen over het landgoed. Hebt u het jubileum boekje 9 augustus gemist? Waarschijnlijk heeft Michel er nog een paar beschikbaar.

Wij liepen voor een deel door dit landgoed. Gids Gijs wist te vertellen dat de bomen op het landgoed in 1929 of direct daaromtrent zijn aangeplant. Intussen zijn ze dus zo'n 100 jaar oud. Vanaf 1850 werd het landgoed, althans een ruime

omgeving rondom Huize Zegenwerp, omgevormd naar Engelse landschapstijl. Een definitie daarvan is:

‘Een tuin of park die in een bepaalde periode is aangelegd en bestaat uit ruimtelijke kenmerken als slingerende paden, hoogte verschillen, vijvervormen of waterpartijen, solitaire bomen in verschillende kleuren, onverwachte vergezichten, boschages langs de randen en bijzondere gebouwen’.

Hulst



Een 'mannelijes Hulst' tussen de kale bomen in een bosperceel.

Een groene hulststruik in een bos, vooral in de winter, vindt verslaglegger altijd mooi om naar te kijken. Dat deden wij dan ook. Een altijd groene struik tussen kale bomen. Als u het wil zien? Prachtig!

Gijs moest toch nog even kwijt dat alleen vrouwelijke hulststruiken bessen dragen. Dat wil zeggen, als er mannelijke hulststruiken in de omgeving staan. Zij, die vrouwelijke struiken, moeten dan wel bestoven worden door bijen, vliegen of zweefvliegen. En die mannelijke struiken staan veelal op afstand. Het bestuiven levert dan praktische problemen op. Besdragende inheemse hulst in bossen is daarom betrekkelijk zeldzaam. Lees verder pagina 32 e.v. van het jubileumboekje waar deze hulststruik of boom uitgebreid wordt besproken.

Een Maretak in top van een boom

Onderweg wees gids *Gijs d'n Eerste* ons op een markante kale alleenstaande boom die op zo'n 100 meter afstand in een wei stond. Alleen al de boom was interessant. Het silhouet van deze boom: rechte stam, opgaande zijtakken die bijna parallel liepen met de stam. Maar boven in de boom was het te doen. Een Maretak.

Op bladzijde 60 e.v. wordt de Maretak uitgebreid uit den doeken gedaan. Omdat niet iedereen het jubileumboekje heeft herhaal ik dit keer in dit verslag *de Maretak*. Alleen al omdat het verhaal rondom de Maretak best interessant is om te lezen:

Is de Maretak een plant? 'Struik' heeft mijn voorkeur, maar wel anders dan een gangbare struik. De officiële Nederlandse naam is Maretak. Zijn wetenschappelijke naam is *Viscum album*. 'Viscum' is 'vogellijm' en 'album' is 'wit'. Er is, ook in dit geval, maar één wetenschappelijke naam. Maar onder elkaar gebruiken we meerdere namen in onze eigen taal zoals heksenbezem, vogellijm, mistel, duiven- en kraaiennest en de Engelse benaming Mistletoe.



Foto 1. Dit doet de twee rechts staande bomen én de maretakken geen goed. Te veel van het goede. Lees verderop. (Foto Piet Brugman)

Een maretak heeft geen zichtbare wortels en is ook niet rechtstreeks verbonden met Moeder Aarde. Het is een bolvormige struik die woekert in en op bomen; verschillende soorten bomen.

Allerlei toverij en andere wonderlijke zaken heersten in vroeger tijden bij het zien van die groene kraaiennesten in bomen. Heksen vlogen in die tijd, gezeten op hun bezemstelen, over gebieden en schoven hun bezems van de bezemstokken af om opgevangen te worden in bomen. Of hoog of lager in de bomen. Het was maar net hoe de bezem viel. Mikken vanaf grote hoogte was best moeilijk. Daar waar de bezem viel nam het leven als maretak een aanvang. Tegenwoordig weten wij beter.

De maretak kan zich ontwikkelen in appel- en perenbomen maar ook in andere bomen zoals dennen en sparren, lijsterbessen en linden. Populieren hebben de voorkeur als het om hoge bomen gaat.

Maretakken zijn half parasiet. In dit geval is de Maretak een organisme die zich voor de helft in stand houdt ten koste van een ander organisme (de boom) waarmee hij samen leeft. Zo 'roof' de maretak zijn water en mineralen van de gastheer, de boom. Voor de andere helft moet de maretak zelf zorgen.

Maretakken, die ongeveer een halve meter groot zijn of worden, bloeien in februari/maart. Uit de bloei ontstaan witte giftige en kleverige bessen. Die bessen lijken enigszins op de witglazige aalbessen maar dan ietsje groter.

Die bessen worden gegeten door bes-etende vogels die ze vervolgens uitpoepen terwijl zij in bomen zitten. Veelal valt de besenpoep rechtstreeks op 'n tak. Geen probleem. Soms blijft het kleverig goedje vastzitten aan het bevederde achterwerk. Het kost de vogels de grootste moeite om dan hun gat af te vegen. Tijdens dit karwei 'lijmen' zij onbewust de kleverige zaden vast aan de boomtak waar zij op zitten. Dit is 'het zaaien' van een nieuwe maretak. Vroeger vertelde men de kinderen dat de zaden aan de snavel van de vogel bleven kleven, maar dat was nog in de tijd dat men het poepverhaal niet wilde vertellen. Toch is dit laatste niet geheel onwaar. De bessen kwamen dan ook wel eens aan de snavel. (Af)vegen aan een tak was dan de oplossing. De naam 'vogellijm' lijkt hier gelijk duidelijk, maar

het zit toch net iets anders. Van de kleverige bessen van de maretak werd vroeger door vogeltjesvangers een soort van lijm gemaakt en gebruikt om illegaal met belijmde stokjes wildzangvogeltjes te vangen. De stokjes werden bijvoorbeeld in de grond gestoken op voederplaatsen of op takken van struiken. De vogeltjes komen dan vast te zitten aan de lijmstokjes en kunnen niet meer vliegen.

Omdat we de maretak veelal in populieren en vruchtbomen aantreffen heeft men lang gedacht dat de maretak die bomen verkiest boven andere bomen. Maar de maretak heeft niets te kiezen, het zijn de vogels die kiezen. Bepaalde vogels, de lijsters, zitten graag in hoge bomen; koperwieken en de kramsvogels daarentegen blijven liever wat lager en komen dan veelvuldig uit bij appel- en perenbomen. Niet om de bomen, maar om de (laatste) appels en peren. Oh! Zit dat zo?

De maretak is tweehuizig wat betekent dat je vrouwelijke- en mannelijke struiken hebt. Voor bestuiving zorgt niet de wind maar ook hier de vogels. Mag ik lezen.

De maretak heeft mooie bladeren. Die zijn lancet-spatelvormig, leerachtig en lichtgroen. Oók in de winter. De plant is in de herfst, de winter en in het vroege voorjaar goed te zien. Omdat de bomen dan kaal zijn. Bij warm zomerweer gebruiken de bladeren van de maretak veel water en pleegt daardoor dan een extra aanslag op de boom. Te veel maretakken in dezelfde boom kan de boom fataal worden, maar ook fataal voor de maretak. De maretakken trekken vocht en mineralen uit de bomen en daardoor kunnen watertekorten in de bomen ontstaan. Er moet nu eenmaal gedeeld worden. Zie foto 1.

Een maretak met bessen, groene blaadjes en groene takken kennen we ook als Mistletoe (de Engelse naam), die tijdens de kersttijd (vaak) bij woningen als decoratie wordt opgehangen. Maretakken worden tegenwoordig in maretakkenkwekerijen gekweekt in hoogstam appelbomen. Voor de verkoop. Ik heb begrepen dat zo'n maretak in de kersttijd flink aan de prijs is. Hoe groter en mooier de tak, hoe hoger de prijs. Er is nog iets.

De Maretak is het symbool van vrede en liefde. Dat komt straks goed uit en is hard nodig zo met de Kerstdagen in zicht. In het verlengde daarvan mag er ónder de Mistletoe gekust worden.

Wel serieus. Gaat zulks gebeuren, dan zal het tijdens de Kerst en in 2023 waarachtig wel goed komen.



Een gekweekte maretak (Herkomst foto onbekend) Wel 'n top-pie!

Water, kwelwater

In de verdere wandelroute had de gids het op een bepaald punt over ondergrondse waterlopen. Ook hoorde ik het woord 'kwelwater'. Deze gids kent de omgeving hier als geen ander. Ik kreeg zelfs de indruk van niet alleen in deze omgeving maar in geheel Brabant, zowel bovengronds als ondergronds.

Ik wil mij er niet met een Jantje-van-Leiden vanaf maken. Alleen al omdat 'water in z'n algemeenheid' mij interesseert.

Op het moment dat ik dit verslag schrijf hoor ik via de radio dat 'miljoenen kinderen in een aantal landen 'last hebben van waterschaarste'. Bedoeld wordt waarschijnlijk schoon (drink)water. En dat wordt alleen maar erger. En gaat ook eens in ons land gebeuren. Ik lees woorden als 'klimaatverandering'; droogte en hitte, maar 'overschot aan mensen' wordt niet genoemd en daarom doe ik het.

Ook hoor ik, nagenoeg op hetzelfde tijdstip, dat de waterschapsbelasting omhoog gaat. Iets duidelijker en zo wordt het gezegd: Het wordt een stuk duurder! Investeren voor de toekomst. Lijkt verstandig. Nu terug naar waar we gebleven waren; water!

Kwelwater is grondwater dat onder druk vanuit de bodem aan de oppervlakte komt. Kortom 'kwel is een ondergrondse waterstroom'! Een moeilijk onderwerp. Toch probeer ik het. Er is altijd wel iemand of iets dat mijn helpt. Internet!

Kwel komt vooral voor in lagere delen van beekdalen, langs de Maas in Noord(west)-Brabant en op de overgangszone tussen hoog en laag Brabant.

Een grondwatersysteem kan zich over vele kilometers uitstrekken. Maar ook over enkele tientallen meters, van perceel naar sloot.

De ondergrond van Brabant bestaat uit een opeenvolging van lagen zand, klei, leem en veen. Aan het oppervlak liggen meerdere materialen: zeeklei, rivierklei en zand. Het laatste vaak op hogere delen.

Grondwater stroomt het makkelijkst in lagen die bestaan uit grof zand of grind. Er zijn ook kleilagen of leemlagen. Daar stroomt water minder gemakkelijk of zeer traag doorheen.

Neerslag (regen, hagel, sneeuw) dat niet verdampt of wegstroomt, sijpelt de bodem in en voedt het grondwater. Dat is ook echt nodig.

Het water stroomt, vooral in de hoger gelegen gebieden, langzaam door de bodem naar de lagere kwelgebieden en komt daar dan weer naar boven.

Grondwater bevindt zich soms op een diepte van 300 meter, maar veelal op een diepte van 50 tot 100 meter. Grondwater kan wel honderden tot duizenden jaren oud zijn. Grondwater is veilig om planten mee te besproeien omdat er voedingsstoffen en mineralen in zitten.

Kwel kan zich afspelen over afstanden van enkele meters tot vele kilometers. Kwelwater heeft soms bijzondere kwaliteit. Zuurstof en voedselarm en vaak ook nog kalk en ijzerhoudend.

Zodra zuurstofarme ijzerhoudend kwelwater aan de oppervlakte komt en zuurstof uit de lucht opneemt, zal het opgeloste ijzer oxideren tot onoplosbare ijzeroxiden die uitvlokken en neerslaan. Het water rond het kwelpunt zal dan sterk roestkleurig worden. Wij zagen dat de vorige maand in het Wilhelminapark.



Dubbelloofvaren aan het roestkleurige ijzerhoudend kwelwater.

'Kwel is kwel' zou je kunnen denken. Toch lees ik dat er polder(dijks)kwel, rivier(dijks)kwel en zoute of brakke kwel bestaat.

Om dit onderwerp te beëindigen even mijn denken: *'In de maanden oktober tot en met maart dient er minimaal een hoeveelheid regenwater in de grondbodem te worden opgenomen gelijk of meer dan de hoeveelheid die wij (mensen) er in de zomer uittrekken'.*

Daarom voelt het goed dat er tot nu toe, maand 10 en 11, zoveel regenwater is gevallen. Als de mens het niet regelt, dan regelt de Natuur het zelf.

Nog steeds geldt dat ik niets wist toen ik geboren werd. Daarom: alles wat ik weet en hier schrijf heb ik van anderen. Dit keer vooral het onderdeel (kwel)water. Verslaglegger dankt gids Gijs Sterks voor zijn rondleiding en de senioren voor hun belangstelling. Na de koffie in de koffieruimte, met het gratis koekje van de vereniging, ging iedereen weer voldaan naar huis. Tot woensdag 13 (?) december aanstaande.

Sint-Michielsgestel, november 2023

Website van de Natuurgroep: natuurgroepgestel.nl

Verslagschrijver: Piet Brugman

e-mail: p.a.brugman@gmail.com

Website: Brugmanpraat.nl